

ELEMI ÁLTALÁNOSÍTÁS III. OSZTÁLYOS FOGALMAZÁSI ÓRÁN

Régi igazság: fogalmazni csak az tud, akinek van mondanivalója. Ha tehát a szóbeli és írásbeli kifejező készség fejlesztését kívánjuk szolgálni, akkor elsődlegesen arról kell gondoskodnunk, hogy a tanulóknak *legyen mondanivalója*. Ennek érdekében tudatosan kell irányítanunk megfigyeléseit, tapasztalatszerzését és elképzeléseit. Észleléseinek pedig érzelmi kötést kell adnunk, hogy befolyásolhassuk a jelenségek értékelését, egyéni állásfoglalását.

A mondanivaló közlésében mindig másokra kell tekintettel lennünk. Éppen ezért a *gondolatközlés* célszerű, általánossá vált módjaival, elfogadott *szabályaival* is meg kell ismerkednünk. Mondanivalónk írásos vagy szóbeli kifejezésének hogyanját csak *állandó gyakorlással* fejleszthetjük arra a készségi szintre, amelyet a mindennapi élet megkíván. A tervszerű gyakorlást alapozó jellegű ismeretek nyújtása előzi meg. Ezeknek az elemi ismereteknek az elsajátítását igényes, az életkori sajátosságokhoz igazodó módszerrel jelentősen megkönnyíthetjük. Az alábbi tanítás ennek a törekvésnek a jegyében valósult meg.

A Tanterv III. osztályos tanítási anyagként *elbeszélő fogalmazások készítésének elemi ismereteit* is előírja. Ez az anyag — tanmenet szerint — a 17. hét első órájában szerepelt. Az óra *didaktikai feladatát* egyrészt az elbeszélés elemi fogalmának kialakítása, másrészt közös szóbeli fogalmazás készítése képezte. Az órát közös munka, a tanterem kitakarítása előzte meg. Ebből adódott a *nevelési feladat*: az iskola dolgozóinak és a közvagyon megbecsültetése.

Előző órán a tanulók a következő házi feladatot kapták: 4–5 mondatos szóbeli fogalmazásban beszámolni arról, mit dolgozik édesapa vagy édesanya. Három tanuló rendszeresen hallgatnak rádiót, illetőleg néznek tv-t) pedig arra készült, hogy elmondja: mi újság a nagyvilágban. Az óra a házi feladatok meghallgatásával kezdődött.

- Először azt mondja el valaki, ami *minden embert* érdekel! Mi történt a nagyvilágban? Tibi!
- Vér folyik Ciprus szigetén. A görög és török lakosok egymás ellen harcolnak. Sok ártatlan ember pusztul el. Remélem, rövidesen megszűnik az ellenségeskedés.
- Hogyan gyűjtötted össze az anyagot? — Emlékezzél.
- Miféle címet adnál a fogalmazásodnak? — Harc Cipruson.
- Most azt mondjátok el, ami az *osztályt* érdekli! Mit dolgozik édesapa és édesanya? Pista!
- Az autójavítóba sok kocsit hoznak. Édesapám először megkeresi a hibát. Ez nehéz munka. Sokszor alkatrészeket kell cserélnie. Azután kipróbálja a kocsit. A kijavított autóból boldogan ül bele gazdája.
- Az anyagot hogyan gyűjtötted? — Megfigyeléssel. Többször voltam édesapám üzemében.
- Mi lehetne a címe? — *Az autójavítóban*.
- Ibolya is mondja el a házi feladatát!
- Édesapám vasutas. A forgalmi irodán dolgozik. Állandóan, szól mellette a telefon. Felveszi a jelentéseket. Ő indítja a vonatokat.
- Az anyagot hogyan gyűjtötted? — Megfigyeléssel és emlékezéssel. Láttam is meg, hallottam is, mit csinál édesapám. — Mondjad a címét! — *Édesapám vasutas*.
- Még Pétert is meghallgatjuk.
- Édesapám előadásokat tart és vizsgáztatja a hallgatókat. Tételt ad nekik. Meghallgatja feleleteiket. Beírja az osztályzatot. Ők is örülnek az ötösöknek.
- Mondd el, az anyagot hogyan gyűjtötted! — Emlékezzél. Édesapám ezt már sokszor elmondta otthon. A befejezést hozzáképzeltém. — Címe? — *Vizsgáztatás*.

(A tanulók fogalmazásának elbírálása az óra végén történt meg. Az osztályzat megállapításakor a nevelő egész órai teljesítményüket is figyelembe vette.)

A *célkitűzést* követően („A mai órán megvizsgáljuk, mi a közös ebben az elhangzott négy fogalmazásban.”) a nevelő végigvezette a tanulókat az oktatás folyamatán. Az új ismeretanyagot előbeszéd, a négy tanuló házi feladata szemléltette. Az elemi általánosításhoz, az *elbeszélés fogalmához* az alábbi, sokoldalú elemzés alapján jutottak el:

- Mit *mondott el* Tibi? — Azt mondta el, mi *történt* Cipruson.
- Mire kérdezhetek így: Mi történt? — Arra, ami megtörtént valahol.
- Más szóval? — *Történésekre*.
- Az általad hallott történésekből csak melyeket mondtad el, Tibi?
- A lényegeseket.
- Hogyan tudtuk meg, *mit csinál* Pista édesapja? — Pista *elmondta*.
- Az autószerelő sokféle cselekvéséből csak melyeket mondtad el Pista?
- A lényeges *cselekvéseket* mondta el.
- Szeretném, ha a már sokszor hallott „*elmondta*” kifejezés helyett ezután más szót is használnátok. Hogyan ismertük meg a forgalmazó munkáját?
- *Ibolya elmesélte*. — *Ibolya elbeszélte*.
- Az elbeszél cselekvések *sorrendjében* mit vettetek észre?
- A cselekvéseket úgy mondták el, ahogyan a valóságban *egymás után* megtörténtek.
- Péter elbeszélte, hogyan vizsgáztat az édesapja. Hogyan nevezhetünk az olyan fogalmazást, amelyben cselekvéseket, történéseket beszélünk el?
- *Elbeszélő fogalmazásnak*.
- Miféle négy fogalmazást hallottunk? — *Elbeszélő fogalmazást*.
- Mit nevezünk elbeszélő fogalmazásnak? — *A cselekvések, történések elmondását nevezzük elbeszélő fogalmazásnak*.

Elemzés közben a tanulók az eddig már jól ismert lényeges tartalmi jegyekhez (1. A megfigyeléssel, elképzeléssel, visszaemlékezéssel gyűjtött anyagból 2. csak a lényeges gondolatokat 3. mondjuk el úgy, hogy 4. a befejezésben véleményünket is kifejezzük) újabb elemeket kapcsoltak: 1. *cselekvéseket, történéseket mondtunk el* 2. *egymás után*, a valóságnak megfelelően. Ezekből a lényeges tartalmi jegyekből az *általánosításhoz* két ismertető jeget emeltek ki: *cselekvéseket, történéseket beszélünk el*.

A továbbiakban megvizsgálták a négy fogalmazás befejező gondolatát. Ezek elemzése kapcsán röviden arra utaltak, hogy az, amit elmondtak, *minden embert*, illetőleg *az osztályt érdeklő* esemény. A befejezéssel tehát arról tájékoztatunk másokat, hogy mi a véleményünk, állásfoglalásunk a felvetett kérdéssel kapcsolatban. Ezzel megkönnyítjük számukra, hogy gondolataink rendjében tájékozódni tudjanak. Mások tájékozódásának megkönnyítése vezet bennünket abban is, hogy egy-egy cselekvéssorozatból elhagyjuk a lényegtelen mozzanatokat, és csupán a lényeges gondolatokat ragadjuk meg. Tanítványainkban lassan tudatosítanunk kell, hogy *a fogalmazás taglalásában* mindig másokra vagyunk tekintettel.

Az elemi általánosítást követően az *új fogalom megszilárdítása* következett:

- Legutóbbi olvasmányaink közül melyiket tartjátok elbeszélésnek?
- *A Sándor bácsi iránytűje és a Hetvenkét óra a föld alatt* címűt.
- Mit ismertünk meg Sándor bácsi elbeszéléséből?
- Azt, hogy miért becsüli olyan nagyon az iránytűjét.
- Mi történt Simon vájárral a föld alatt? — Egy hírtelen omlás maga alá temette.
- Az elbeszélés befejezésére emlékeztek-e?
- Simon vájárt megölelték megmentői. — Sándor bácsi nem adja oda iránytűjét senkinek.

Az *ismeretszerzést* az óra további menetében a megtanult fogalmazási alapismertetek *gyakorlása* követte. A közös cselekmény, az osztályterem kitakarításának elbeszélése nem támasztott nagyobb követelményt a tanulókkal szemben, hiszen valamennyien jelen voltak, s így egymás emlékezetére támaszkodhattak. (3 : 52.)

Az ismeretek alkalmazását a *közös élmény felelevenítése* vezette be:

— Vajon elbeszéltétek-e otthon, amit tegnap közösen végeztünk itt, az osztályban? Mi történt tegnap? — Osztályt takarítottunk.

— Ezt másként is mondhatjuk, mert tudjuk, hogy *célunk volt vele*.

— Segítettünk a takarító nének.

— A jelen levő tanító nének és bácsik hogyan tudhatják meg, mi történt tegnap az osztályban? — *A cselekvéseket, történéseket el kell beszélnünk*.

— Sok minden történt tegnap. Mit fogtok ebből elmondani? — Azt, ami lényeges.

— A jelenlevők miből tudják majd megállapítani, hogy munkánkat *milyen hangulatban* végeztük? — A hangulatot is megmutató szép kifejezésekből.

— És még miből? — A rövid, véleményüket, érzéseinket is megéreztető *befejezésből*.

— Minden mondatnál mire kell ügyelnünk? — Legyen kapcsolatban az előzővel (illetőleg a címmel), és valami újat is mondjon.

— Az elbeszélést közösen végezzük, akár a tegnapi munkát.

— Mi történt tegnap? — Osztályt takarítottunk.

— Mi történt a takarító néivel? — Kisebb baleset érte.

— Hogyan dolgozik tovább? — Egy-néhány napig csak nehezen tudja végezni a munkáját.

— Mi a munkája? — Több osztálytermet kell kitakarítani.

— Mire panaszkodott? — A baleset óta hamar elfárad, és így lassan halad.

— Mit határoztunk el? — Segítünk a takarító nének.

— Hogyan segítettünk? — Kitakarítottuk az osztályt, és így kevesebb munkája maradt.

— Legelőször mit készítettünk elő? — A takarító eszközöket.

— Hogyan osztottuk szét a feladatokat? — (Egy-néhány tanuló elmondta, mit csinált.)

— Milyen volt takarítás közben a hangulat? — A hangulat vidám volt.

— Mit mondott Pista, amikor elkészültünk a takarítással? — „Nem dolgoztunk sokat, mégis elfáradtam.”

— Ki tudja megmondani, mitől is ragyog mindennap a tantermünk? Ki fejtette meg a találós kérdést? — Pista fejtette meg. (A fáradságos munkától.)

— Mit határoztunk el tegnap? — Ezután még jobban vigyázunk majd a tanterem tisztaságára.

— Közös munkával összegyűjtöttük az elbeszélés anyagát. Mindenki jól emlékszik arra, ami tegnap történt. Most újabb közös feladat áll előttünk. Mi az? — Mindabból, amire emlékszünk, ki kell választanunk a lényeges gondolatokat.

Az órát megelőző élmény, illetőleg annak felelevenítése megteremtette azokat a feltételeket, amelyek serkentették az egész osztály alkotó gondolkodását, a teljes bekapcsolódást. A képzetek, fogalmak pontosabbá, rendszeresebbé váltak azzal, hogy a közös élmény mozzanataiból állandóan a lényeges kiemelésére ügyeltek. Minden tanuló-belekényszerült a közösen végzett előző napi munka részletes elemzésébe, abba, hogy megragadja a cselekvések közül a leginkább lényegeset. A logikai műveletek végzése közben már az általános és a lényeges vonások (pl. tisztító eszközök) megragadásán alapuló definíciók is megjelentek. A gondolkodás fejlődése szempontjából az sem közömbös, hogy egy teljes órán át *miről* gondolkodnak a tanulók. A Tanterv megkívánja, hogy a fogalmazás tanítása vegye ki részét a *nevelési feladatok* megoldásából, a gyermek tudatának alakításából, érzelmeinek, magatartásának formálásából. (3 : 49.) Természetes, hogy olyan gondolkodási anyagot kell kiválasztanunk, amely a tanulókat a szocialista társadalom tartalma iránti érzelmi állásfoglalásra, lelkesedésre készíti. (2 : 140.)

A *fogalmazás mondatainak kialakítása* az alábbi kérdések alapján történt:

— Tegnap munkánknak *mi volt a célja*? — Az, hogy *segítsünk* a takarító nének.

— Adjunk címet az elbeszélésnek! A cím rövid, a lényegét mondja! — *Segítettünk*.

— Mi volt az oka annak, hogy segítettünk? — *A takarító néni kisebb baleset érte*.

— Ebből mi következett? — *Elhatároztuk, hogy kitakarítjuk helyette az osztályt*.

— Mit készítettünk elő? — Seprűt, lapátot, törölruhát stb.

— Az eszközök felsorolása helyett mi volna a találóbb kifejezés? — Klári helyesen mondta. Ő lesz a 3. „élő mondat”. — *Előkészítettük a takarító eszközöket*.

- Mi következett ezután? — Mindenki megkapta a feladatát, stb.
- Mit osztottunk fel? — *Felosztottuk a munkát.* (Az „élő mondat” kiállt.)
- Mit csinált Kati és Ibolya? — *Kati és Ibolya lemosta a táblát.*
- Mit dolgozott Irénke? — Meglocsolta a virágokat. Letörölte a virágokat.
- A lényeket mondjuk röviden! — *Irénke letörölte és meglocsolta a virágokat.*
- Hogyan segítettek a fiúk? — *A fiúk söprögettek és letörölték a bútort.*
- Mindvégig hogyan végeztük a munkát? — *Jókedvvel dolgoztunk.*
- A befejezésben röviden elmondjuk véleményünket. Takarítás után elhatároztunk valamit. Mi volt az? — *Ezután még jobban megbecsüljük a takarító néni fáradságos munkáját.*

A közös fogalmazás begyakorlásaként az elbeszélés címét és mondatait az „élő mondatok” egymás után kétszer elmondták. Ezt követően egy tanuló összefüggően „elolvasta” az elbeszélést alkotó „élő mondatokat”.

Cselekedeteik elemzése közben a tanulók megkülönböztettek, és általánosították a lényeges vonásokat. Ennek a közös gondolati munkának volt ösztönző ereje is, hiszen úgyszólván minden mondat megalkotása előtt adódtak nehézségek, amelyeket le kellett küzdeniük. Az ösztönzés a leginkább megfelelő kifejezés, a lényegyet legtömörebben kifejező mondat megtalálásából adódott. Az *erkölcsi érzelmek* fejlesztése szempontjából is jelentős volt ez a közös gondolati munka. A tanulók mindegyike elégedettséget érzett, mert részt vett az osztály közös tevékenységében, és ezzel segített egy felnőtt dolgozón. Bizonytal megerősödött bennük annak a képessége is, hogy akaratukat alá tudják rendelni a kollektíva érdekeinek.

A közösen kialakított fogalmazást *tollbamondás alapján írták le*. Az „élő mondatok” helyükre vonultak. Az osztály előkészült az írásra. Először „a cím” diktálta le a mondatát. (Segítettünk.) Ezt a nevelő a táblára, az osztály a füzetébe írta. Minden „élő mondat” előbb felhívta a figyelmet a helyesírási problémákra. Ezt követte a tollbamondás. Az első négy mondat leírása után azt a *bázi feladatot* kapták, hogy a még hiányzó öt mondatot otthon írják le, és azután a teljes elbeszélő fogalmazást olvassák fél édesanyjuknak.

Az óra munkáját a következő kérdések alapján *foglalták össze*:

- Miféle fogalmazást készítettünk most közösen? — Elbeszélő fogalmazást.
- Miért mondhatjuk elbeszélő fogalmazásnak? — Mert a tegnapi eseményeket mondtuk el, írtuk le.
- Mi az elbeszélés? — Események, cselekvések elmondása, leírása.

Az ismeretnyújtás és a tervszerű gyakorlás egysége (1 : 10) sikeresen valósult meg az órán. A tanulók mindazt átismételték, felhasználták, amit korábban a mondatalkotásról tanultak. Még ahhoz is jó alkalom kínálkozott, hogy felismerjék: a tagolás a fogalmazás elengedhetetlen velejárója.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

1. *Kerékgyártó Imre—Lengyel Dénes: A fogalmazás tanítása, 1955.*
2. *Tadeusz Novogrodzki: Fejlődéslélektan, 1961.*
3. *Tanterv és Utasítás, 1963.*